

Nacionalismus jako nezamýšlený důsledek demokratizace společnosti?

O nacionalismu a také o posttotalitním mannerismu. Polemika

LUBOMÍR BROKL*

Sociologický ústav ČSAV, Praha

Nationalism as an unintended consequence of the democratization of society?

On nationalism and post-totalitarian mannerism

Abstract: This essay, discusses the state of Czech sociology, a situation characterized as post-totalitarian or post-communist mannerism.

Our social sciences, in the main, have not so far succeeded in renewing empirically productive contact with reality. The causes for this lie in the way in which the social sciences were pursued and oriented over the course of the last forty years. Also surviving are subjective conceptions about the civic and political engagement of scholars and the social sciences as well as about political-ideological identification either with a particular political trend, or, opposed to this, with the conception of scholarship as being the pursuit of unproblematic themes without direct impact on today's problems. Critical scholarly engagement is connected here with the presentation of cautious allegories, or, on the other hand, with editorializing invective, and universally recognized theory is confused with the superficial and eclectic accumulation of concepts of varying theoretical provenance without relationship to reality.

As each identifiable epoch fades away, echoes of its habits, styles, knowledge and technology linger. We term our current mix of old and new post-communist or post-totalitarian mannerism, which has a percolating and polyvalent style, with diverse layers and plans. It is marked by a certain eclecticism, which is a product of the vanishing of certainties immutable until this time, of a sudden widening of the world. As with every mannerism, post-communist mannerism is also a transitional style and carries its own constitutive features.

Sociologický časopis, 1992, Vol. 28 (No. 1: 49-57)

"Cesty, které dosud vedly k poznání a výstavbě duchovní kultury, byly opuštěny a výsledkem je zdánlivý chaos, jako se nám i naše doba jeví jako chaos"

Max Dvořák, 1920

Tato polemika vznikla místo recenzního posudku, který by možná ke škodě věci nebyl nejpříznivější, zatímco tímto způsobem se můžeme v případné diskusi dobrat pozitivního výsledku. Je svědectvím toho, jak obtížné se recenzentovi píše posudky statí, u nichž má výhrady k většině formulací, včetně pojetí i metody, ale které přitom (nebo právě tím) nepostrádají jistou přitažlivost, jsou vybaveny nosným tématem a navíc nenechají recenzenta zcela lhostejným. Takové posudky dříve

*) Veškerou korespondenci posílejte na adresu PhDr. Lubomír Brokl, Sociologický ústav ČSAV, Jilská 1, 110 00 Praha 1. Telefax (02) 235 78 88, E-mail brokl@cspgas11.bitnet.

zřejmě často přerůstaly v bezprostřední polemické statě. To je také tento případ. Fundované polemiky k oběma statím budou pravděpodobně následovat.

Každá výrazná epocha dozívá ozvěnou svého habitu, svých způsobů, znalostí a technik. Parsonsovskou terminologií řečeno (abychom navázali na klasika, jehož se autor oponované statě dovolává), dozívají pozůstatky základních systémových funkcionálních imperativů (nezbytností), které instrumentovaly funkcionalismus předešlé epochy a které formují také novou vznikající realitu, než si nová epocha vytvoří vlastní adekvátní imperativy fungování.

Pro toto echo, směsici starého a nového, se v dějinách umění a estetiky vžil termín manýrismus, období manýrismu. Manýrismus je styl polyvalence, prolínání, postupování významových rovin a plánů. Je produktem zhroucení jistot dosud neměnného, náhle rozšířeného světa. Je stylem přechodu. Možná právě proto je mu nezřídka označení "styl" i upíráno. Nositelkou a uskutečňovatelkou manýrismu je rutina. Nejvýstižněji byla pro výtvarné umění v postrenesančním období definována jako pohotovost ruky oproštěné od potřeby opírat se o přírodu a schopnost vychutnávat vlastní snadnost tvorby. Pro manýru je charakteristická fantazijní snadnost až zvůle tvorby odvozené od hotových artefaktů a již hotových vzorů, odpoutaných od skutečnosti.¹ Z hlediska sebereflexe naší sociologie a politologie, poznávání a interpretace našeho přechodného období považují tento termín za produktivní. Doznívající epocha a přechodné období, v němž žijeme a tvoříme, trpí neduhy důvěrně známými z předešlých manýristických epoch. Projevují se ve všem kolem nás, ve stavech, procesech, politice, publicistice i společenských vědách. Jen málokdy jsme dnes schopni adekvátní sebereflexe této situace, svým způsobem unikátní, ideální pro svobodnou, sebeuvědomělou, probuzenou, kritickou sociologickou a politologickou reflexi. Především z těchto pozic, pozic hledání úrovně a vymezování funkce našich disciplín, je vedena tato polemika. Nevztahuje se výlučně na statě, která je jejím předmětem a slouží spíše jako corpus delicti, možná nikoli nejvýstižněji.

Nemyslím, že sociologie (nebo klasická sociologie) od Comta po Parsonse o nacionalismu nápadně mlčí, jak uvádí autor. Hledat však toto téma významně zastoupené právě u Parsonse a u velkých syntetiků, není příliš šťastné. Heuristiku nacionalismu je lépe dělat tam, kde nacionalismus je, či byl, největším problémem, ve střední Evropě, tj. vlastně doma.² Nejsem si také jist, že "nacionalismus dokáže

¹ Vasari v *Životech umělců* píše: "... nejkrásnější manýra (způsob) vznikla tím, že se stalo běžným napodobování nejkrásnějších věcí a že se spojovaly nejkrásnější ruce nebo hlavy těla, či nohy a ze všech těchto krásných částí se podle možností udělala postava a tak se pečovalo o všechny figury v každém díle, pročez se říká, že je v krásné manýře." "Tato od přírody odpoutaná maniera, opřená o rutinu a ne o napodobení přírody, byla kořenem zhouby umění." G. P. Bellorimo, 1672, viz P. Preiss, *Panorama manýrismu, kapitoly o umění a kultuře 16. století*, Odeon 1974.

² Od minulého století se nahromadilo nepřehledné množství sociologické literatury o tomto tématu, od "národové psychologie" až po dílčí studie obyvatelstva pohraničních regionů v Alpách. I při nesoustavném sledování antikvariátů v nedávných letech bylo možné získat svazky jako: *Jahrbuch für Soziologie: Nation und Nationalität*, Karlsruhe 1927, v němž nacházíme statě: G. Rotenstein, *Zur Soziologie des Nationalismus*, M. H. Böhm, *Die Nationalitäten Frage*,

vše, co Comte vkládal do "pozitivního náboženství", že dokáže "skvěle suplovat Durkheimovu organickou solidaritu," ani že "spolehlivě plní všechny sociálně integrující funkce Parsonsova systému kultury", a tak mne přitom na rozdíl od autora neudivuje "agresivita a nekulturní pudovost nacionalismu".³

Nemyslím, že nacionalismus nepotřebuje charismatických vůdců, ani že představuje podobu po všech stránkách dokonale integrovaného sociálního řádu. Dovolává-li se autor T. Parsonse, pak bychom měli za integraci zřejmě považovat dynamické ekvilibrium zabezpečované funkcionálními imperativy systému. Nacionalismus by se pak pravděpodobně ve své krajní poloze jevil spíše jako produkt disfunkce sociálního systému, narušením jeho ekvilibria a integrace. Nemyslím, že název stati orientuje řešený problém adekvátně jeho podstatě, ani nemyslím, že zvolené motto je pro téma nacionalismu tím správným předznamenáním jeho harmonizace. Naopak, vše to na prvních třiceti řádcích textu, nadpisem počínaje, považuji za podstatné signály a svědectví určitého systematického posunu od základního postulátu vědecké práce, jímž je zřetelné kladení problému, zavádění konzistentního pojmového aparátu a průkazné řešení problému. Přístup a jeho důsledky, prezentované v uvedené stati, v naší současné vědecké, popularizující publicistice, žurnalistice, ale i politice a její současné, byť fragmentované ideologizaci, převládají. Jsou naplňováním posttotalitního, postkomunistického manýrismu, jsou metodou, kterou je nezbytné co nejrychleji identifikovat a překonat, protože vede k úpadku a sterilitě disciplín, které ji aplikují.

Podle autora je "klasický nacionalismus" bezprostředním důsledkem centralizace státní moci. Současně, podle názvu a více míst textu, je "nacionalismus nezamýšleným důsledkem demokratizace společnosti". Bude-li pozorný čtenář v autorově textu hledat vysvětlení odstínu mezi důsledkem bezprostředním a nezamýšleným, snad je nalezne ve formulaci, že "tento formální předpoklad" (tj. státní absolutismus) "nacionalismus přejal a naplnil jej vlastním obsahem. Tímto obsahem je vláda lidu, oddanost demokracii v národním provedení". Neměl by pak ale být onen nezamýšlený důsledek také bezprostřední? Je-li národní demokracie nacionalismem, který přijal formální předpoklad absolutismu, proč pak vůbec mluvit o nacionalismu jako nezamýšleném důsledku demokratizace? A proč vlastně mluvit o demokracii vůbec? Jakou je vlastně demokracii tato národní demokracie?

Kde se tak stalo, abychom mohli ověřit, prokázat podobné teze? Podle kontextu bychom mohli soudit, že ve Francii s jejím klasickým absolutismem a klasickou revolucí. Ale "francouzství" nebylo v těchto francouzských dějinách zdaleka na prvním místě. Určitě ne natolik, aby to vyhovovalo autorovým tezím. Naopak. Zdá se, že Francouze spíš integrovaly právě podle autora "samy o sobě neintegrující kvality" rovnost, volnost, bratrství. Také zvolené motto problematiku zatemňuje

F. Hertz, *Wesen und Werden der Nation*, E. Karman, *Psychologie des Internationalismus*, S. R. Steinmetz, *Die Nationalität und ihr Wille*. Kterýkoliv titul této provenience (E. Lemberg, *Geschichte der Nationalität in Europa*, Stuttgart 1950, R. Hilf, *Deutsche und Tschechen*, Opladen 1973, J. W. Brügel, *Tschechen und Deutschen*, München 1967), nás doslova zaplaví bibliografickými odkazy.

³) Ověřit tato závažná tvrzení autorem lehce, mimochodem, v jednom odstavci uváděná a nijak neargumentovaná, by vyžadovalo nejméně jeden samostatný článek.

navozením jiných vazeb kategorií občan, vlast a v návaznosti kategorií lid, národ, stát.

Kdyby se autor nepatrně shýbnul k historickým reáliím, narazil by na liberální a romantický proud evropského nacionalismu a jejich vyústění v politické, občanské demokracii a politického, územního vlastnictví či nacionalismu (chce-li) na jedné straně a v totalitarismech, zejména pravých a jim vlastních vášnivých a temných nacionalismech i s jejich "agresivitou a nekulturní pudovostí" na straně druhé. Toto dvojí vyústění obou, v realitě se různě prolínajících proudů, autor ve stati pohybující se v nejobecnějších polohách nerozlišuje a zatemňuje do té míry, že nacionalismus se mu stal jak "nezamýšleným důsledkem demokratizace společnosti", (které?) tak "bezprostředním důsledkem centralizace státní moci". V obecné nerozlišující jakoby teoretické poloze stati se pak nelze dopracovat k závěru, že vlastně jde o demokratizaci totalitní společnosti, nikoliv jakékoliv nedemokratické společnosti, ani závěru, že konsekventně jde o nacionalismus posttotalitní, nikoliv o nacionalismus vůbec, natož "nacionalismus klasický", marginální či východní. Je to ke škodě věci, protože obecnost teorií je výsledkem zobecnění, nikoliv manýristické mixáže všeobecností.

Řešením, ale i jeho východiskem je u autora postulát nacionalismu jako vedlejšího produktu demokracie (demokratizace). "Logicky nacionalismus sestává ze dvou kroků: 1) ... musí dojít k etatizaci společnosti... 2) Lid musí nabýt dojmu, že tuto instituci může postavit do svých služeb, musí dojít k demokratizaci společnosti. Bez splnění některé z těchto podmínek nacionalismus nevzniká, tam, kde jsou splněny obě, nacionalismus se rozvíjí". Tedy: splněním některého z těchto kro-

4) "Stát [který] se musí stát institucí, na jejíž úrovni se řeší všechny základní problémy přežití, ..." je který stát? Co jsou všechny základní problémy přežití? Při mé kategoriální výzbroji může jít pouze o stát totalitní, ale již ne např. o stát absolutistický. Ale podle autora je to dokonce stát, který "všechny tyto podmínky... v různých zemích západní Evropy naplňuje zejména od 17. století, [a] v 19. století (století liberalismu) jsou, zdá se nezvratně, upevněny."(!) "Demokratizace těchto států neznamenala jejich zásadnější decentralizaci. Znamenala pouze to, že stále širší vrstvy obyvatel se mohou podílet na volbě těch, kdo budou napříště z centra vykonávat roli panovníka. Z čistě technických i mezinárodně politických důvodů již po 200 let platí, že jiné řešení *zatím* není možné, tato problematická forma demokratizace..." To je naprostá konfúze, hodná snad jen "teorii" vědeckého komunismu padesátých let. Co znamená "zatím"? Leninův "stát nestát"? Nebo Chruščevův "všelidový stát"? Nebo jiný chiliasmus? Ani Tofflerova nebo Nasbittova vize tzv. informatizované společnosti a její přímé computerové demokracie bez politických stran s dominací komunit a individuí nespadá do zmíněného jiného řešení. Navíc: zmíněný lid nikdy v konstitučních monarchiích nemohl aspirovat na roli panovníka, panovník nebyl zdrojem moci, jeho moc byla "z boží vůle", zdrojem moci byl právě lid, stavy, občan, který později neměl pouze aktivní volební právo (volit) ale i právo pasivní (být volen), o státech liberální reprezentativní demokracie se snad není třeba zmiňovat. "Decentralizace" byla v těchto státních útvech, včetně absolutistického státu, v porovnání s totalitním státem vždy značná, existovalo soukromé vlastnictví, komunální samospráva, církevní správa, městská správa, atd. Projasnění této nesmírné autorovy konfúze, která je dědictvím totalitního monopolu na vzdělání, je aktuálně téměř nemožné. Zato možnosti našeho vzájemného neporozumění, formulace a řešení pseudoprobémů jsou téměř neomezené. Snad by je mohly poněkud mírnit vzájemné diskuse a hledání, jemuž jsme v nepoučeném "teoretickém" narcismu a sebevědomí zcela odvykli.

ků-podmínek, nacionalismus vzniká, ale nerozvíjí se⁵, kdežto při splnění obou nejen vzniká, ale i se rozvíjí (?). Při splnění kterého "některého" kroku se tak ale děje? Nedojde-li totiž k etatizaci společnosti, lid nemůže "nabýt dojmu, že by tuto instituci měl zapojit do svých služeb", nedojde tudíž ani k demokratizaci a nacionalismus nevzniká. Neexistuje tedy žádná alternativa. Obě autorovy podmínky jsou nutné, dokonce i v jeho logice, třebaže zde v jednom z mála závěrů statě dospěl k jinému výsledku. V případě totalitních států, zejména sovětského typu, přestože došlo k perfektní etatizaci, lid jaksi tvrdošijně nenabývá "dojmu, že by tuto instituci měl zapojit do svých služeb", k demokratizaci však dochází, a někdy, nikoli vždy, také k nacionalismu. Kupodivu tento problém, přihlédneme-li k autorovu závěru zřejmě centrální problém, o který jde, jeho analýza a vysvětlení, autora vůbec nazaujal. V uplatněné manýristické posttotalitní metodologii a optice jej pochopitelně ani zaujmout nemohl. Tato základní argumentace vzniku nacionalismu modelem dvou kroků, snad přímo její metodologické jádro, je tedy zřejmě věcně i logicky nesprávná.

Podle autora se "stát stává univerzálním nástrojem řešení zásadních problémů v souvislosti se svými zásahy do výroby i obchodu, se svým monopolem na výkon práva, na vzdělání, na rozvoj dopravy a komunikací, na rozvoj vědy a techniky atd. Všechny tyto podmínky jsou v různých zemích západní Evropy naplňovány zejména od 17. století, v 19. století (století liberalismu) jsou, zdá se nezvratně upevněny." Citovaná tvrzení, zejména v kontextu autorových úvah a ahistorických závěrů, nejsou již jen pokračujícím blouděním houštinami nedefinovaných, matoucích pojmů, ale evokují skutečnosti vyložené nepravdivé, s nimiž pak autor dále pracuje. Dokonce i v zaostalém Rakousku, oproti Evropě nedemokratickém, u nás byla po roce 1860 obnoveným ústavním zřízením utvořena hierarchie korporací, které měly právo upravovat své záležitosti uznané zákonem. Druh těchto záležitostí byl přesně oddělen od záležitostí, jejichž výkon příslušel státní správě. Působnost státních orgánů vůči samosprávným se omezovala na kontrolu zákonnosti u obcí a okresů, nedotýkala se zemí. Okruh samosprávy byl formálně uzavřen zemským výborem. Byla vyloučena remedura (opravné řízení) státními úřady. To bylo životně důležité právě pro český nacionalismus a pro dozrání českého národního obrození. V důsledku toho se samospráva mohla stát a stala se centrem českého národního boje a rozvoje, vůči němuž byl stát v této úrovni moci bezbranný. Vítězíci a rozvíjející se demokratické národní hnutí nevzniká jako nějaký produkt etatismu, jak stále abstraktně a nediferencovaně uvádí autor, ale diferencovaněji a spíše naopak, jak ukazují i naše vlastní dějiny.⁶

Jestliže autor nezavedl analytický aparát a nedefinuje používané kategorie, předpoklady a východiska a pohybuje se v obecném planetárním ahistoričnu, musí

⁵) Nacionalismus, který se nerozvíjí, může být pouze neplodným myšlenkovým konstruktem manýrismu, nacionalismus, má-li existovat, se musí rozvíjet.

⁶) Základní přehledná díla naší vlastní historie k tomuto tématu kupříkladu jsou: Tobolkova edice Česká politika, čítající několik tisíc stran v 5 dílech o 6 svazcích, vydaná Laichterem v letech 1906-1913, nebo stručnější a modernější Z. Tobolka, *Politické dějiny čs. národa 1848-1914* o 3 dílech ve 4 svazcích, z let 1932 až 1936. O rozsáhlé specializované literatuře orientované státovědně se raději nezmiňuji.

předpokládat, že jeho pojmům čtenář bude rozumět tak, jak jsou zavedeny v historiografii, státovědě a politologii: typický profilující stát 19. století pak ale není totéž, co stát století 18. nebo stát renesanční či vrcholného či raného středověku, není ani totožný se státem 20. století, ať již demokratickým nebo totalitárním. Podobně se liší nacionalismy, etnocentrismy, víry, s nimiž autor zachází pouze jako s "nacionalismem klasickým", marginálních skupin⁷ a rozvojových zemí. Autor se neohroženě, bez nesnází ve svých úvahách a závěrech pohybuje napříč staletími i kontinenty s jediným apriorním schématem dvou kroků-podmínek a kapsářem, v němž se volně převalují oblázky pojmů. V podtextu toho všeho se nalézá zamlčená absolutizace vzorce totalitní etatizace, její následné demokratizace a zamlčený nejasný předpoklad posttotalitního nacionalismu, který vlastně mlhavě supluje všechny tři zavedené typy nacionalismu, má fungovat historicky i planetárně pro všechny ostatní nacionalismy a má jimi snad být i vysvětlen. Je to pouze posttotalitní nacionalismus, o kterém vlastně autor pojednává, aniž jej však ke škodě věci zřetelně osloví, učiní předmětem zkoumání, vysvětlení, typem. Je možné zavést schéma nacionalismu klasického, marginálních skupin a nacionalismu rozvojových zemí, jak činí autor, ale právě takové schéma, provokující svou nesouřadností a konfúzností je nezbytné zdůvodnit, vyvodit je a posteriori z analýzy reálií, nikoli je učinit a priori prokrustovým ložem reality.

V tomto smyslu je metoda i styl stati, podobně jako mnoha dalších současných publikací, spíše totalitní ozvěnou. Jsou všeobecné, ale domnívají se, že jsou teoretické. Je-li něco reálně nezakotvené, je to současně nezobecnitelné. Zobecníme-li zobecněné, nerozlišené a nedefinované zobecněným, nedefinovaným a nerozlišeným, vytváříme a řešíme v nejlepším případě pouze zdánlivé problémy, což si svého času vyzkoušela již německá filozofie, která proto neušla výtce sterility. Bude-li v naší produkci převažovat podobný styl a optika, nebudeme mít ještě dlouho sociologii či politologii empirickou ani teoretickou, natož srovnatelnou s evropskou úrovní. Je to tento styl posttotalitního manýrismu, v němž dnes produkujeme většinu svých prací, často v nejlepším přesvědčení, že jsme realisty, publikujeme vědu nebo alespoň odbornou esejistiku a všichni, věda i praxe přitom stojí tváří v tvář probíhajícím změnám s prázdnýma rukama.

Nelze zde polemicky obsáhnout celou šíři problematiky, které se autor letmo dotýká a také dočerpáváme poskytnuté penzum stránek, proto se již omezíme pouze na několik signálů nesouhlasu. To, co autor pokládá za nacionalismus v rozvojových zemích, je vůči klasickému či evropskému nacionalismu většinou značně specifické. Nežfídka jde spíše o rasismus, náboženský fanatismus, různé etnocentrismy a jejich směsi. Než začal lid v rozvojových zemích vytvářet svůj novodobý stát, začal obvykle vytvářet svou inteligenci duchovní i světskou, která pak zpětně vytvářela a definovala a kultivovala víry, hodnoty, nacionalismy, toužila po nejvyšších státních insigniích a ceremoniálech a začala legitimovat vlastní stát

⁷) Zatímco ve skutečnosti jde a historicky šlo o pluralitu podstatně se lišících "ismů". Od věr, přes různé etnocentrismy, lokálpatriotismy, "nacionalismus" politického národa, "nacionalismus" zemský, nacionalismus jazykový, k nacionalismu národnímu, šovinismu a "nacionalismu" rasovému, i státnímu, velmocenskému.

národní, náboženský nebo jiný. Produktivní přístup vyžaduje jiné než povšechné a realitu neustále mistrující hledisko: "čím jsou obtíže modernizace silnější, tím intenzivnější nacionalismus vzniká". Takto přece vznikají a vznikaly i jiné "ismy". A o to sociologii a politologii jde, co a proč, kde, za jakých podmínek a s jakou pravděpodobností vzniká, funguje a s jakou perspektivou.

Autor dalekosáhle pracuje s tezí, že "klasický nacionalismus je spjat s idejí rovnosti". Co je tím vlastně řečeno? Tak jak to chápe autor, tj. "jako stavovské privilegium členů určitého národa", tedy jako rovnost vyznačů určitých hodnot vyznávat tyto hodnoty, nežliká vůbec nic potřebného pro argumentaci, kterou se domnívá rozvíjet. Takto je s rovností spjata každá ideologie, nejen nacionalismus, ale i fašismus. Tato rovnost není pojtkem nacionalismu s demokracií, a když, tak v banálním smyslu, asi jako je spojuje skutečnost, že demokraté i fašisté dýchají. Rovnost, která je spjata s demokracií jako její konstituční složka, je jinou rovností. Dokládá to klasický příběh boháče Charmida, občana aténskeho, odehrávající se v klasické demokracii aténské, jak nám jej prostředkuje Xenofón ve svém Sympoziu. Je to rovnostářství sociální, fungující v dějinách jako konstituční složka vzniku a fungování demokracie, ale i jejího sebezničení. Osud demokracie závisí vždy na tom (kromě vnějších intervencí), jak je možné instrumentovat a jak je instrumentováno dynamické ekvilibrium rovnosti všech, se svobodou všech. I v tom je poučení aténské demokracie modelově klasické. A proč nežlik, když to vlastně autorem citovaný Talmon řiká, že v totalitní demokracii jde právě o akcent na rovnost všech, o narušení optimálního ekvilibria? Proč zdůrazňovat, že "institute zemí s vyspělou tržní ekonomikou neintegruje spolehlivě dílčí zájmy s obecnými", že "otevřeně liberální politika bývá pro slabšího vždy sebevražedná", když neuvedeme, co je "spolehlivě integrovat"? Které dílčí zájmy? Otevřenou liberální politikou je snad míněn "reaganismus" a "tatcherismus", oba jsou však na ústupu. Argument zřejmě tentokrát mří spíše na domácí poměry (ty stále jinotaje a nutná domýšlení obecností, hledání, co čím vlastně autor míní, jsou nebezpečná čtenáři i autorovi: permanentně evokují možnost zásadních nedorozumění). Ale proč to nežlik přímo? Domnívám se, že ani u nás taková politika nefunguje, navzdory některým starším bezelstným výrokům Václava Klause v tomto směru. Kde by se zde v roce 1991 otevřená liberální politika vůbec mohla vzít?

Demokracie obvykle hynou výhradně na neintegrovatelné dílčí zájmy, je to dáno jejich podstatou. Snaží-li se je integrovat jinak, než bylo řečeno výše, musí přistoupit k nedemokratickým metodám a dochází k jejich sebezničení. Nesnaží-li se o to, nebo nechce-li ve svém demokratismu takových metod použít, dochází k témuž. Demokracie má vymezeno úzké pásmo života. Nacionalismus, o kterém autor pojednává, stejně jako chudoba, porušují jak demokratickou rovnost, tak svobodu.

"Východní nacionalismus", který autor užívá i pro naše země, je sotva produktivní termín. Autor by jej měl zdůvodnit. Zcela nepochopitelná pak je v jeho výčtu těchto nacionalismů Morava. Dostala se tam zřejmě z důvodů mimovědeckých. Současné politologické studie někdy uvažují o dělítku evropské demokracie a nacionalismu v pojmech Gemeinschaft a Gesellschaft. Morava ještě vystupuje v klasifikaci Gesellschaft. Moravský nacionalismus je historicky, i podle současných výzkumů, spíše zemský. Autor při této příležitosti opakuje motiv svého voltai-

rovského motta. Ale občan byl a je vždy vlastenec spíše zemský, politický, světský, případně lokální, nikoliv národní nebo náboženský. Autor tím jen dokládá vlastní posunutou interpretaci problematiky.

Řešení nabízené autorem: "moudrý manévr", který "z celé postkomunistické zóny dokázala zatím realizovat jen politická reprezentace v Praze", "naznačit lidu, že s jeho účastí při ovlivňování budoucích osudů země se ani tentokrát skutečně příliš nepočítá",⁸ je pak již zcela mimo navozovanou vědeckost a teoretičnost statě, aniž je při tom možné chápat je jako politikum. Autor místo toho, aby přesvědčivě analyzoval problémy nacionalismu třeba právě moravského, vidí-li jej na Moravě, analyzoval chybný postup naší politické reprezentace, formuloval zobecnění a závěr případně skutečně směřoval do politické arény jako odborné bouchnutí pěstí, místo toho v konfúzní stati mate pojmy, zaměňuje Moravu se Slovenskem a pak jako výsledek, svobodně a nesměle, pípne maličkou poťouchlost zcela jiné úrovně, která z předchozího textu vůbec nevyplyvá, zato zřejmě zcela odpovídá představě o občanské, demokratické, případně nacionální politické angažovanosti vědy a vědce. Je však poplatná se vším a všudy právě pouze postkomunistickému, posttotalitnímu manyrismu.

LUBOMÍR BROKL absolvoval r. 1961 filozofickou fakultu Univerzity Karlovy, kde též získal titul PhDr. Od r. 1963 působil jako odborný asistent FVL UK (sociologie medicíny), jako pracovník Ústavu státu a práva ČSAV, Sociologického ústavu ČSAV. Zabýval se problematikou sociální stratifikace a politické moci. V první polovině 60. let pojednal ze systémového hlediska problém tzv. kultu osobnosti (Filozofia, SAV 2/1965), se Z. Šafářem publikoval jednu z prvních studií empirické sociologie (Výzkum studentů medicíny 1962-63 v Sociologickém časopise 2/1966, přetištěn v polském sborníku o sociologických studiích medicíny 1969). Pracoval v týmu zabývajícím se výzkumem sociální struktury, publikace: Československá společnost. Sociologická analýza sociální stratifikace, ed. by P. Machonin, jeho kapitola Moc a sociální rozvrstvení vyšla v USA v International Journal of Sociology, 1/Fall 1971). Dále pracoval v "Mezioborovém týmu pro reformu politického systému při Ústavu státu a práva ČSAV", vedoucí Z. Mlynář (dvě interní studie: Sociální struktura a politický systém; K problematice demokracie). Publikoval řadu statí k uvedeným tématům v různých časopisech a v Literárních novinách a Listech. Vědecká aspirantura a habilitace nedokončena díky okupaci 1968. Dvacet let nepublikoval (s výjimkou ilegálních Lidových novin, šifra -le-). V únoru 1990 se vrátil do obnoveného Sociologického ústavu, vede týmový projekt Přechod československé společnosti od totalitarismu k politické demokracii. Část týmových prací bude publikována v Sociologickém časopise 2/1992. Dvě statí publikoval v Sociologickém časopise 4/1990, dvě statí v Sociologii 5-6/1991, řadu příspěvků publikoval v různých časopisech a sbornících z konferencí. Při řešení projektu tým spolupracuje s řadou domácích i zahraničních institucí a specialistů.

Summary

The article is a polemic, which originated as a review of J. Keller's article "Nationalism as an unintended consequence of the democratization of society," which appeared in volume 28, number 1 of this journal. It is not, however, a polemic with that article, but rather with the method, style and position which has spread the sterility of ideologized scholarship in our

⁸) Přestože byl problém zaveden jako otázka moravského nacionalismu, podle užití terminologie zde jakoby autorovi šlo spíše o participaci moravského "lidu" (nikoliv národa), tedy spíše o problém demokracie občanské. V této poloze je také problém nacionalismu optimálně řešitelný, ale o tom vlastně měla stat' podle tohoto vyústění pojednávat?

sociology and political science in the full two years since our revolution. In this essay, this situation is characterized as post-totalitarian or post-communist mannerism.

Each pronounced epoch is echoed by its habits, styles, knowledge and technology. In Parsonian terminology - to begin with the classic that the author of the cited article also evokes - the residues of the basic systemic, functional imperatives, which created the functionalism of the departing epoch and which also form the newly emerging reality, die out as they are permeated by the new, self-creating imperatives of the functioning of democratic society.

In some historical-social sciences, one is accustomed to calling this echo, this mixing of the old and the new, by the term mannerism, i.e. an era of mannerism. Mannerism is a term that is polyvalent, permeable, with diverse levels of meaning and plans, in a word - eclecticism. It is a product of the destruction of certainties that were immutable until this time, an unexpected widening of the world. It is a transitional style. That is why it is possible only infrequently to designate it as a "style," and to fix firmly upon it. Routine brings mannerism to life. In our situation, this method is most truthfully defined by the post-Renaissance era of painting, in which the hand was freed from the need to base itself on nature and had the ability to enjoy to the full one's own ease of creation. Characteristic for mannerism is the fanciful ease, even the arbitrary license, of creations from derived, finished artefacts and already completed models. They are models unchained from reality, which are combined more or less arbitrarily, independant of reality.

Our social sciences have benefitted from the renewal of epistemologically productive contact with reality, reflecting on it, explicating it, and generalizing about it. The causes of this lie in the subjective level of the ability of our scholars, their theoretical and methodological knowledge, our infrastructure of information and databases, the organization of our professional and scholarly disciplines, and their collective and individual work. Our present-day infrastructure of basic information, and databases about our society and its organization have not however reached the level they had in the nineteenth century, when they were the basis for the classic works of the time, including the studies of Karl Marx. The causes of this condition lie in notions of the civic and political engagement of scholars and the social sciences. Surviving are, partly, ideas about the necessity of political ideology identified with some political trend, or contrarily ideas about scholarship consisting of the pursuit of unproblematic themes without relevance to the present day. The conception of critical scholarly engagement is connected with the presentation of cautious allegories or fiery invectives not organically applicable to scholarly studies in the place of scholarly analysis and consequential critical conclusions. The substitute for generally accepted theory is a universal and eclectic accumulation of uncoordinated conceptions of various theoretical provenance without a solid internal relationship and without a relationship to reality. Primitive illustrative statistics devoid of recognizable value and without a methodological and interpretive culture are the substitutes for empiracal sociology. Quasi-scholarly essays and superficial journalism are the substitutes for serious publications in the social sciences.

Partial attempts at the more demanding research of setting and solving our problems is further restrained by an insufficiency of means. Rather, in our present situation, individual research institutions and the most qualified scholars serve as a research force helping foreign colleagues and their projects, in the place of which projects could be carried out that are necessary for domestic ends and the expansion of individual disciplines.